

ՆՈՐ ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐ ԽԱՉԻԿ Ծ. ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԴԱԴՅԱՆԻ ՀՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Խաչիկ ծ. վրդ. Դադյանը հայ մշակույթին հայտնի է առավելապես իբրև Զվարթնոց տաճարի առաջին պեղող, տաճարի փառահեղ ավերակները հանրությանը ներկայացնող:

Մինչ Զվարթնոցի պեղումները Խաչիկ ծ. վրդ. Դադյանը, սակայն, մասնակի ու հետախուզական պեղումներ է կատարել Արցախի և Արևելյան Հայաստանի մի շարք բնակավայրերում: Ստորև ներկայացվում է երկու փաստաթուղթ Խաչիկ ծ. վրդ. Դադյանի հնագիտական գործունեության մասին, որոնք պահվում են ՀՀ Պատմության կենտրոնական պետական արխիվում:

Ա. Ս. ՂԱԶԻՅԱՆ

ՆՈՐԻՆ ՎԵՀԱՓԱՌՈՒԹՅՈՒՆ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԻԿԻ՝ Տ.Տ. ՄԿՐՏԻՉԻ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՒՅՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈ ՍՐԲՈ ԷԶՄԻԱՇՆԻ

Նախկին կառավարչե աթոռապատկան
Եղվարդ գեղջ Խաչիկ վարդապետե

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ինչպես երևում է Կայսերական Հնագիտական Ընկերության առ Վեհափառությանը ուղղած գրությունից, հունիսի 11-ին թիվ 979 սույն 1897 ամի Երևանու Գահապետը հայտնել է Հնագիտական ընկերությանը, իբր թե ես անցյալ ամառ Էջմիածնի գավառի աթոռապատկան Եղվարդ գյուղում գտել եմ հողի տակ ծածկված մի հին ավերակ եկեղեցու մնացորդ, որը պեղելով երևան եմ հանել թաղական սեղաններ, արձանագրություններ ու մի քանի հմություններ:

Այս մասին արդեն յուր ժամանակին հայտարարած եմ Ձերդ Վեհափառության, թե ինչպես շտեմարան կառուցանելու համար, այն բլուրի վերա, որտեղի համար մատնացույց էր արված Վեհափառությանդ, շտեմարանի հիմը փորելու ժամանակ երևացավ մի բավականին ընդարձակ ավերակ եկեղեցու մնացորդ: Այս տեսնելով

ստիպված եղանք շտեմարանի տեղը փոխելու եկեղեցուց ութ սաժեն հեռավորությանը դեպ հյուսիսային կողմը:

Քանի որ հնագիտական ընկերության ցանկությունն է հիշյալ եկեղեցու մասին տեղեկություն ունենալ, ուստի պատիվ ունիմ ընդ սմին առաջի առնել վեհափառությանը հիշյալ եկեղեցու հատակագիծը և արձանագրության «Հաստամպածից» մի կտոր հետևյալ տեղեկությամբ:

Եղվարդի և Գորազյուտ եկեղեցին գտնվում է գյուղի արևմտյան կողմը: Հարավային, արևելյան և հյուսիսային կողմերից շրջապատված է գյուղական բնակություններով: Օժնված է սրբատաշ մոխրագույն ու դեղնագույն քարերով: Ունի երեք սեղան, վեց դուռն, տասներկու լուսամուտ: Պատերը և սյուները կանգուն են մնացել մինչև ի Թաղուտը կոչված տեղը: Հարավային և արևելյան պատերի վերա դրսի կողմից մի սաժեն բարձրությամբ գոտիաձև քանդակված է արձանագրություն խոշոր գրչությամբ: Արձանագրությունից երևում է, որ շինված է Հայոց ԼԾ (900-1451) փրկչական թվականին: Եկեղեցու թաղը գլխովին խոնարհվել է: Պատերի ներսի և դրսի կողմից տեղ-տեղ թափած են քարերից: Հյուսիս-արևմտյան անկյունից ճեղքվածք ունի: Ինչպես երևում է ճշանդներից, սույն եկեղեցին կրակված են թշմամիք: Սեղանի վեմ քարերը բոլորովին հաճած, Ավագ սեղանի հատակը առազատ շինած են: Եկեղեցու ներսը հյուսիսային պատի տակ գինու համար հորեր (տաքարներ)* կան շինած-սվաղած: Հյուսիսային փոքր սեղանի հատակում մույնպես մի խոր հոր կա փորած, մեջը մարդկանց դիակներ ածած:

Եկեղեցու խորանները եկեղեցուց դուրս է եղել շինված, ինչպես ցույց են տալիս հյուսիսային և հարավային սեղաններին կից դռները: Դռներից միայն հարավային մեծ դուռը և խորանների դռներն են ամբողջ մնացել, իսկ հյուսիսային և արևմտյան դռների կամարները խոնարհվել են: Եկեղեցու հարավ-արևելյան կողմը գտնվում է երկու շիրիմ, միմը՝ օրորոցաձև, մյուսը՝ սամուռստաձև պատվամուսնով: Թերևս եկեղեցի շինողաց շիրիմները լինեն:

Ահա այս եկեղեցու համառոտ տեղեկությունները, որը բաղտ ունեցանք շտեմարան շինելու ժամանակ գտնել գետնի տակ ծածկված:

Նախկին կառավարիչ աթոռապատկան
Եղվարդ գեղջ՝ Խաչիկ վարդապետ Դադյան

1897 ամի

15 հոկ.

Ի Ս. Էջմիածին

Հ Հ ՊԿՊԱ, ֆ 56, ց 18, գ 324, թ 3: Բնագիր: Ձեռագիր:

* Տակառ

7 հուլիսի 1912 թ.

ՆՈՐԻՆ ՍՈՒՐԲ ՕԾՈՒԹՅՈՒՆ ՏՅԱՌՆ ԳԵՈՐԳԱ ԵՒ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՎԵՀԱՓԱՌ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ

Մայրավանուց միաբան խաչիկ ծ. վարդապետից

ՀԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Աստվածարյալ Սուրբ Հայրապետիդ կամքն է՝ «Միացնել հայ տպագրության 400-ամյա հոբելյանի հանդեսը տառերի գյուտի 1500-ամյակի հետ և կատարել այդ մեծ հոբելյանն այս տարի հոկտեմբերի 13-ին Ս. Թարգմանչաց տոմին»։ «Արա-րատ», մայիս և հունիս, 392 երես։

Վեհափառ Տեղ

Հաջի Ղարա գյուղի մոտ, աթոռապատկան գետնի վրա, գտնվում ե/ճ/ հին Օշա-կան գյուղի Թարգմանչաց մենաստանի ավերակները։ Ծիճության ձևը և ճարտա-րապետական կերտվածքը միանգամայն մնան է Ս. Հոփսիսինի տաճարի շենքին։ Մայրավանուս հին միաբաններից շատերը գիտեն, որ հիշյալ մենաստանը Ս. Թարգմանչաց անդրանիկ դպրոցն է եղել։ Տեղեկանալ հաճեցեք այս մասին Գերշ. Տ. Անանիա արքեպիսկոպոսից ևն։ Հիշյալ մենաստանը հիսուն ութըվ մի շաբաթ-վա ընթացքում կարելի է մաքրել։

Հիշյալ մենաստանի ավերակների մնացորդ բեկորների վերա նկատվում են հին արձանագրությանց հետքեր։ Գուցե մաքրելու ժամանակ շինության թվականը և արձանագրությունը գտնվին պատվաբեր հնությունների հետ։ Սույն մենաստանի շուրջը Հաջի Ղարա գյուղի գերեզմանատունն է. շինության քարերից ինչ որ վերց-րել են, տապանաքարի տեղ շարել են գերեզմանների վերա։ Համարյա թե անկո-րուստ պահվել են շինության քարերը։

Հայ տպագրության ականավոր մշակ Երևանցի Ոսկան վարդապետ-եպիսկո-պոսի վանքը, թրքաբնակ Ուշի գյուղի խղղըր Էյլազը, Սուրբ Սարգսի վանքը, բաղ-կացած երեք եկեղեցուց, որից մինը կանգուն, երկուսը ավերակ դրության մեջ։ Հիշ-յալ վանքը քանիցս անգամ այցելած եմ մեր միաբան եղբարց հետ. Տ. Բաբգեն, Տ. Գարեգին վարդապետների և Տ. Աբել աբեղայի հետ։ Վանքի սրբատաշ քարերը ու-շեցի թուրքերը փչացնում են անարգել կերպով։ Թուրքերի ձեռքից ազատվելու հա-մար հարկավոր է վանքի «բարձրաբերձ ու հույժ ամուր պարիսպը» կարկատել՝

Երևանցի Ոսկան վարդապետ-եպիսկոպոսի հիշատակն է, դարպաս-դուռն կախել, ուխտի օր մշամակել և պաշտպանության հանձնել կամ Մուղնու Ս. Գեորգի վանահորը կամ թե Հովհաննավանքի գյուղի երեցփոխներին: Հիշյալ պարսպի կարկատամը հնարավոր կլինի մեկ հարյուր հիսուն ոտքով գլուխ բերելու: Ամենայն ինչ պատրաստ է. միայն վարպետ մշակավարձ է հարկավոր: Այս վանքի համար Առաքել Դավրիժեցի պատմագիրը գրում է ԹՖլ. 1896, երես 351, «Այսպես եւ վանքն Սրբոյն Սարգսի զորավարին՝ որ է ի գիւղս Ուշի՝ շինեալ ի սրբոյ Մեսրոպայ մեծ վարդապետէն մերոյ որ եւ սա մերձ է ի գիւղս Կարփի. որ ի ստորոտո Արագած լերինն: Այս վանքս նորոգեցաւ ձեռամբ Ոսկան վարդապետին, որ է ինքն լերեան քաղաքէն եւ յաշկերտաց Փիլիպոսի կաթողիկոսին: Ջի թէպետ կայր եկեղեցին վայելույ սրբաշէն եւ բարձրաբերձ կաթողիկիվ, այլ տանիք եկեղեցեացն ամենեցուն քանդեալք եւ աներեալք էին, եկեղեցիքն միայն կային ի տեղւոյն եւ շուրջանակի շինութիւն ոչ բնաւ, այլ սաստիկ քարոտ: Իսկ Ոսկան վարդապետն թէպետ ոչ կարաց նորոգել զտանիք եկեղեցեացն, զի ոչ ունէր այնքան գոյս, այլ մեծաւ տաժանմամբ եւ բազում աշխատութեամբ պեղեաց զչորս կողմն եկեղեցեացն եւ պատեաց շուրջանակի պարիսպ յոյժ ամուր եւ ի մէջ պարսպին շինեաց ըստ պատշաճին խցեր եւ տներ եւ ինքն կայ անդէն բարօք կարգադրութեամբ յուսացեալ յողորմութիւնն Աստուծոյ բարեխօսութեամբ Սրբոյն Սարգսի զօրավարին»:

Ոսկանի տպագրած գրքերի հիշատակարաններից գիտենք, որ նա Հակոբ Կաթողիկոսի հրամանով գնացել է Եվրոպա և հաստատվել Հոլանդիո Ամստերդամ քաղաքում: Հայերեն Աստվածաշունչ, Ծարական, Աստված, Ժամագիրք և Առաքել Դավրիժեցու պատմությունը և այլ բազմաթիվ գրքեր յուր բացած տպարանում, որ հանուն Ս. Էջմիածնի և Սրբոյն Սարգսի զորավարի: Յուր հրատարակած գրքերի արդյունքի կեսը հատկացնելով Ուշիի Ս. Սարգսի վանքի նորոգման:

Վախճանվել է Եվրոպայում 1674-ին:

Ամբողջ ութը տարի դեգերելով՝ հայ տպագրության գործին անփոխարինելի ծառայություն է մատուցել: Ոսկանի հիշատակը հավերժացնելու համար գոնե նրա սիրած վանքը թուրքերի հափշտակությունից ազատել մեծ երախտագիտություն եմ համարում:

Վեհափառությանդ ամենախոնարհ ծառա և որդի Խաչիկ Ծ. վարդապետ

1912 ամի հուլիսի 6-ին

Ս. Էջմիածին

Հ Հ Պ Կ Պ Ա. ֆ 57, ց 2, գ 282, թ. 1-2 շրջ.: Բնագիր: Ձեռագիր:

